

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 1

TOSHKENT-2020

МУНДАРИЖА/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENT

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

- 1. МАХМУДОВ Фируз Бахтиёр ўғли**
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНЧИЛИГИДА ДАВЛАТ
ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТЧИЛАРИ УЧУН ЎРНАТИЛГАН ТАҚИҚ ВА
ЧЕКЛОВ МАСАЛАЛАРИ.....8
- 2. НАРИМАНОВ Бекзод Абдувалиевич**
ЎЗБЕКИСТОНДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАР ТАРИХИ ВА
РИВОЖЛАНИШИНИНГ АСОСИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ.....18

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

- 3. ИСМАИЛОВ Баходир Исламович, Маманов Сардоржон Собир ўғли**
ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМ КОМПЛЕКСНОГО КОНТРОЛЯ КАК
ЭФФЕКТИВНОГО ИНСТРУМЕНТА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ
В ЧАСТНОМ СЕКТОРЕ.....30
- 4. АБДУЛЛАЕВ Хуршидjon Назрулло ўғли**
АУДИТОРЛИК ФАОЛИЯТИНИНГ ТАШКИЛИЙ- ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ.....37
- 5. JAMOLOV Azizjon**
TERM OF SUBJECTS OF INVESTMENT ACTIVITY: THEORETICAL AND
COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS.....44
- 6. EGAMOVA Dilrabo Talibovna**
KREDIT TALABLARI BO'YICHA INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARIGA
NISBATAN UNDIRUVNI QARATISH MASALALARI.....49
- 7. АҲРОРҚУЛОВ Анвар**
НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИНГ МУЛКИЙ
АСОСЛАРИ.....56
- 8. АЛМОСОВА Шаҳноза**
ТРИПС БИТИМИ НОРМАЛАРИНИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҚОНУНЧИЛИГИГА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ
МУАММОЛАРИ.....63

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

- 9. ОТАХОНОВ Фозилжон Хайдарович**
НИЗОЛАРНИ МУҚОБИЛ ҲАЛ ЭТИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ
МЕХАНИЗМЛАРИ ТАКОМИЛЛАШМОҚДА.....72

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

- 10. КАРАКЕТОВА Дилноза Юлдашевна**
ОФИРЛАШТИРУВЧИ ҲОЛАТ СИФАТИДА ЁШ БОЛА, ҚАРИЯ, НОГИРОН
ЁКИ ОЖИЗ АҲВОЛДАГИ ШАХСЛАРНИ ХЎРЛАБ СОДИР ЭТИЛГАН
БЕЗОРИЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК.....80
- 11. ХЎЖАҚУЛОВ Сиёвуш Бахтиёрвич**

МУНДАРИЖА/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENT

ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР УМУМИЙ ПРОФИЛАКТИКАСИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАВСИФИ.....88

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

12.МАТЧАНОВ Алимжан Атабаевич
УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДОКАЗЫВАНИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИ.....96

13.ЮГАЙ Людмила Юрьевна
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....104

14.ЗУЛФУҚОРОВ Абдувахоб Абдумалик ўғли
ЙЎЛ-ТРАНСПОРТ ҲОДИСАСИ БЎЙИЧА ТРАСОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....112

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

15.СУЛАЙМАНОВ Одилжон Раббимович
ХАЛҚАРО ВА МИНТАҚАВИЙ ҲУЖЖАТЛАРДА ИШНИНГ МУСТАҚИЛ ВА ХОЛИС СУД ТОМОНИДАН КЎРИБ ЧИҚИЛИШИ ҲУҚУҚИ.....118

16.ГАФФАРОВА Шахноза Нуритдиновна
ЎЗБЕКИСТОНДА ХОТИН-ҚИЗЛАР ВА ЭРКАКЛАР ТЕНГ ҲУҚУҚЛИЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ.....126

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

17.АЛИМОВ Гайбулла Алимович
ЮРИДИК ШАХСЛАР ЖАВОБГАРЛИГИ: АМЕРИКА ҚЎШМА ШТАТЛАРИ ТАЖРИБАСИ.....134

18.ХАМДАМОВА Фируза Уразалиевна
"ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ" КАК СРЕДСТВО КУЛЬТУРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ, ИНСТРУМЕНТ УКРЕПЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ НАУЧНЫХ СВЯЗЕЙ ИИ КАТАЛИЗАТОР РАЗВИТИЯ НАУКИ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ.....141

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

НАРИМАНОВ Бекзод Абдувалиевич

Тошкент давлат юридик университети декан ўринбосари

E-mail: tiu-bek@inbox.ru

ЎЗБЕКИСТОНДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАР ТАРИХИ ВА РИВОЖЛАНИШИНИНГ АСОСИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): НАРИМАНОВ Б.А. ЎЗБЕКИСТОНДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАР ТАРИХИ ВА РИВОЖЛАНИШИНИНГ АСОСИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ // Юрист ахборотномаси - Вестник юриста - Lawyer herald. № 3 (2020), Б.18-29.

№3 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-3-2>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотлари илк кўринишларининг вужудга келиши, ривожланишининг асосий тенденциялари, Ўзбекистонда мустақилликка қадар нодавлат нотижорат ташкилотлари ривожланишининг асосий хусусиятлари ва мустақилликка эришилгандан сўнг нодавлат секторнинг ривожланиш тенденциялари баён қилинган. Унда аввало нодавлат нотижорат ташкилотларининг фуқаролик жамияти институтлари тизимидаги туган ўрни ҳамда таҳлил қилинади. Сўнгра даврий нуқтаи назардан Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотлари илк кўринишлари сифатида хайрия ташкилотлари, хонликлар даврида ёш маърифатпарварлар ҳаракати, Собиқ иттифоқ давридаги турли уюшмаларнинг ўзига хос хусусиятлари ўрганилади. Мустақиллик даврида нодавлат нотижорат ташкилотлари соҳасидаги ислохотлар тарихий босқичларга бўлиниб таҳлил қилинади. Тадқиқотлар натижасида олинган билим ва кўникмалар асосида фуқаролик жамияти институтлари ва "учинчи сектор"ни такомиллаштириш бўйича таклифлар берилади.

Калит сўзлар: нодавлат нотижорат ташкилоти, фуқаролик жамияти, хайрия ташкилотлари, уюшма, "учинчи сектор", касаба уюшмалари, фондлар, тадбиркорлар уюшмалари.

НАРИМАНОВ Бекзод Абдувалиевич

Заместитель декана

Ташкентского государственного юридического университета

E-mail: tiu-bek@inbox.ru

ИСТОРИЯ И ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются возникновение первых проявлений некоммерческих организаций в Узбекистане, основные тенденции их развития, основные особенности развития некоммерческих организаций до обретения независимости в Узбекистане, а также тенденции развития некоммерческого сектора после обретения независимости. Прежде всего, анализируется роль некоммерческих организаций в системе институтов гражданского общества. Затем, как первые проявления некоммерческих организаций в Узбекистане с точки зрения благотворительных организаций, изучаются движение молодых педагогов в период ханств, особенности различных объединений в период бывшего Союза. Реформы в сфере некоммерческих организаций в период независимости разделены на исторические этапы и проанализированы. На основе знаний и навыков, полученных в результате проведенных исследований, будут внесены предложения по совершенствованию институтов гражданского общества и "третьего сектора".

Ключевые слова: негосударственная некоммерческая организация, гражданское общество, благотворительные организации, Ассоциация, "Третий сектор".

NARIMANOV Bekzod

Deputy dean Tashkent State University of Law

E-mail: tiu-bek@inbox.ru

HISTORY AND MAIN TRENDS OF DEVELOPMENT OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN UZBEKISTAN

ANNOTATION

This article discusses the emergence of the first manifestations of non-profit organizations in Uzbekistan, the main trends in their development, the main features of the development of non-profit organizations before independence in Uzbekistan, as well as trends in the development of the non-profit sector after independence. First of all, the role of non-profit organizations in the system of civil society institutions is analyzed. Then, as the first manifestations of non-profit organizations in Uzbekistan from the point of view of charitable organizations, we study the movement of young teachers in the period of khanates, the features of various associations in the period of the former Union. Reforms in the sphere of non-profit organizations during the period of independence are divided into historical stages and analyzed. Based on the knowledge and skills gained from the research, proposals will be made to improve the institutions of civil society and the "third sector".

Keywords: non-governmental non-profit organization, civil society, charitable organizations, Association, "Third sector".

Нодавлат нотижорат ташкилотлари Ўзбекистонда замонавий фуқаролик жамиятини шакллантиришда, демократияни қарор топтиришда, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишда жуда муҳим бунёдкорлик ролини ўйнайди. Шунингдек, уларнинг иқтисодий ривожлантириш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш билан боғлиқ умуммиллий ва минтақавий вазифаларни ҳал этишга қўшаётган ҳиссалари тобора салмоқли бўлмоқда.

Бевосита шунинг учун бугунги кунда нодавлат нотижорат ташкилотларини

янада ривожлантириш, уларнинг ўтказилаётган ислохотларнинг шаффофлиги ва самарадорлигини таъминлашдаги ролини кучайтириш, ННТнинг давлат ижтимоий-иқтисодий дастурларини амалга оширишда иштирок этишларининг зарур ҳуқуқий асосларини яратиш масалалари ниҳоятда долзарблик касб этмоқда.

Нодавлат нотижорат ташкилотлар инсоннинг жамоа бўлиб яшаш эҳтиёжида вужудга келади. Шарқ уйғониш даврининг мутафаккири Абу Наср Форобий "Ҳар бир инсон ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади, унинг бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш кишилик жамоасига эҳтиёж туғилади. Шу сабабли яшаш учун зарур бўлган, кишиларни бир-бирига етказиб берувчи ва ўзаро ёрдамлашувчи кўп кишиларнинг бирлашуви орқалигина одам ўз табиати бўйича интиланган етукликка эришуви мумкин. Бундай жамоа аъзоларининг фаолияти бир бутун ҳолда уларнинг ҳар бирига яшаш ва етукликка эришмоқ учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради. Шунинг учун инсон кўпайди ва ернинг аҳоли яшайдиган қисмига ўрнашдилар, натижада инсон жамоаси вужудга келди [1. Б.18-19]" деб инсоннинг муайян жамиятга бирлашишини изоҳлайди.

Албатта ҳар бир жамият аъзосининг муштарак мақсадларини бирлаштиради. Шу маънода, нодавлат нотижорат ташкилотларини ташкил этиш бу биринчидан, инсоннинг табиий эҳтиёжидан келиб чиқса, иккинчидан, жамиятга бирлашган бошқа инсонларга ёрдам беришга қаратилган инсонгагина хос бўлган хусусиятни кўрсатади.

Жамият институтлар ва бирликларнинг ўзаро муносабатларини қўллаб-қувватлайдиган, янги социал тузилмаларни интеграциялайдиган, ўз мантиғидан келиб чиқиб аҳолининг асосий қисмини ўзига бўйсундирадиган, мазкур ҳудудда яшовчи одамлар ўз хатти-ҳаракатларидаги турли туман социал ўзаро таъсирлар ва алоқаларни ягона негизга уюштиришга ундовчи ва ўзини ўзи мувофиқлаштириш механизмларига эгадир. Жамият - одамлар, бирликлар ва тузилмалар ўзаро таъсирлари ва алоқаларининг тарихан ривожаланувчан, уларнинг биргаликда яшаш жараёнида ўзгариб борадиган ва таркиб топадиган яхлит тизимдир [2. Б. 508].

Индивидларни бирлашишга ундовчи куч, бу уларнинг манфаатларидир. Жамиятга бирлашган инсонларнинг манфаатлари ижтимоий гуруҳнинг манфаатларига айланади. Албатта, бир индивид муайян ижтимоий гуруҳ аъзоси сифатида бошқа ижтимоий гуруҳларнинг ҳам аъзоси бўлишига тўсиқ қўйилиши мумкин эмас.

ННТ атамаси кўпгина давлатлар қонун ҳужжатларида назарда тутилган бўлсада, аксарият ҳолларда уларнинг конституцияларида бу атама ўрнида жамоат бирлашмаси ишлатилади. Шунингдек, кўпчилик давлатларда ННТга нисбатан махсус юридик таъриф мавжуд эмас.

Сернеанинг фикрига кўра, нодавлат ташкилотлар тараққиётнинг марказида "инсон" омили туриши ва мазкур институт инсонларга ҳукумат билан қиёслаш имконини беради. Лекин нодавлат сектордан жуда катта натижа кутилди ва айрим доираларда "муаммоларни тез ҳал қилиш воситаси" сифатида қаралди [3].

Моррис Сузукининг таъкилашича, нодавлат нотижорат ташкилотлар давлат бошқарувида ўзгаришларга интилиши мумкин, аммо айримлари мавжуд ижтимоий ва сиёсий тизимларни сақлаб қолиш учун ҳам ҳаракат қилиши мумкин. Масалан, ривожланиш ва ўзгаришларнинг муқобил вариантларни ўрганишга интилаётган радикаллар учун нодавлат нотижорат ташкилотларни ўзгариш учун прогрессив восита сифатида кўриш мумкин. Давлатга хусусий алтернативларни излаётган консерватив мутафаккирлар учун нодавлат нотижорат ташкилотларини сиёсий

муаммоларга бозор асосидаги ечимларнинг бир қисми сифатида кўриш мумкин. Бу ерда асосий нуқта нодавлат нотижорат ташкилотлар салоҳиятидан фойдаланиш ҳисобланади [4. Б. 63-84].

Д.Холманова нодавлат нотижорат ташкилотларининг пайдо бўлиши хайрия жамғармалари билан боғлиқ [5. Б. 19] эканлигини келтириб ўтган. Унинг фикрича, мазкур ташкилотларни тадқиқотчи Рим давлатчилигида 4 турдаги юридик шахснинг биттаси хайрия ташкилотлари деб номланганлиги билан асослайди.

Ўзбекистон ҳудудида ҳам нодавлат нотижорат ташкилотлар ривожланиш тенденцияси ҳар бир тарихий даврнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда давом этган.

Садиков фикрига кўра, мамлакатимиз ҳудудига ислом дини ва маданияти кириб келгач давлат ва айрим шахслар томонидан диний эҳтиёж ва хайрли мақсадлар йўлида ажратилган маблағларини йўналтириш закот маблағлари ҳисобидан амалга оширилган [6. Б. 14].

Мазкур фикрни давом эттириб айтиш мумкинки, тарихий нуқтаи назардан хайр-эҳсон ва закот маблағларини тизимли тартибга солиш "Вақф" институти орқали амалга оширилган.

Вақф институти тарихини тадқиқ қилган тарихчи олим Қ. Якубов таъкидлашича, таълим тизими, диний ва жамоат муассасалари, йўл, кўприк, қудуқлар қурилиши, уларнинг мунтазам фаолияти ҳамда бошқа хайрия тадбирлари вақф мулклари келтирган даромад ҳисобидан мунтазам таъминланган. Бу ўзига хос ижтимоий ҳимоя институти, мусулмон жамиятининг эҳтиёжларига хизмат қилиб келган [7. Б. 3].

XX аср бошларида мамлакатимиз ҳудудида Европада, хусусан Туркияда бошланган нодавлат нотижорат ташкилотларнинг давлат бошқарув фаолиятидаги фаоллиги тенденцияси кўрина бошланди. Бу даврда жаҳидларнинг фаоллиги таълим соҳасидан сиёсий соҳага ўта бошлади. Р. Абдуллаев, С.Агзамходжаев ва И.Алимов таъкидлашларича, XX аср бошларида мамлакатимиз ҳудудида мавжуд бўлган Бухоро амирлиги ва Хива хонлиги таназули фонида тараққийпарварлар таълим, маърифат, маданият, санъат, хайрия соҳаларида зиёлилар ҳаракати сифатида сиёсий майдонга чиқа бошлади. Улар ташаббуси билан 1917 йилда "Клуб исломия", Кўқонда "Мирважул ислом", Андижонда "Озод халқ", Каттақўрғонда "Равнақул ислом", Хўжандда "Муайян ат-толибийн" каби ташкилотлар ташкил этилди. Шулардан "Шўрои исломия" ташкил этилганлиги Туркистон сиёсий ҳаётида катта янгилик бўлди [8. Б. 16].

Собиқ Иттифоқ даврида совет ҳокимияти "Ишчи-деҳқон"ларни тараққийпарварлардан ажратиб олиш ва коммунистик партия мафкураси доирасида сақлаш учун деҳқонлар ёки чўпонлар каби касб эгаларининг уюшмаларини ташкил этишга ҳаракат қилди.

1920 йилдан Коммунистик партия V қурултойида "Ишчи деҳқонлар" уюшмасини ташкил этиш тўғрисида махсус қарор қабул қилди. Мазкур иттифоқ халқ тилида "Кўшчи" деган ном билан танилди ва унинг Уставига асосан қишлоқ хўжалигидаги банд аҳоли унга аъзоликка қабул қилинди. Хусусий тадбиркорлар, диний ташкилотлар ходимлари уюшма аъзоллигига қабул қилинмади. Совет ҳокимияти маъмурий усуллардан фойдаланиб уюшма аъзолари сонини 1921 йилда 9 минг нафарга, 1923 йилда 261 минг нафарга етказишга эришишди [9. Б. 28].

Фикримизча, совет ҳукумати "Кўшчи" уюшмаси ниқоби остида Марказий Осиёда (Қозоғистонда кўшчилар "кедей" деб юритилган) мўйян меҳнат фаолияти билан шуғулланмайдиган шахсларни ажратиб олиш бўлган. Кейинчалик мазкур ҳисобнинг юритилиши "қулоқлаштириш" сиёсатини амалга оширишга омиллардан бири

бўлиб хизмат қилган.

Октябрь тўнтаришидан сўнг совет ҳукумати Шарқ аёлларини озодликка чиқариш кампанияси кучайиб, аёлларнинг "Ҳужум" ҳаракати ташкил этилиб, унинг асосий мақсади кўпхотинликка қарши кураш, балоғат ёшига етмаган қизларни барвақт турмушга чиқишини олдини олиш ва қалин пулини йўқ қилиш эди [10. Б. 457].

Ўзбекистон ССР тузилгач, Республика бошқарувининг энг осон ва оддий, лекин шу билан бирга самарали шакли Марказдан иттифоқ республикаларигача моделлаштириш амалга оширилди. Бутун Иттифоқда бўлгани каби, Ўзбекистонда ҳам энг оммавий ташкилот касаба уюшмалари бутунлай партия қўмиталарига қарам ҳолда ташкил этилди. 1925 йил 21 март Ўзбекистон касаба уюшмалари қурултойига асос солинди.

Собиқ Иттифоқ даврида нодавлат нотижорат ташкилотлар совт мафкурасининг кучли таъсирида бўлиб, нодавлат нотижорат ташкилотини ташкил этиш ёки унга уюшиш ҳуқуқи коммунистик партиянинг у ёки бу мақсадларни амалга оширишга қаратилган эди.

Бугунги кунда давлат ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг ўзаро муносабатининг асосий хусусиятлари, яъни икки субъект ўзаро бир-бирининг ишларига аралашмаслик ёхуд ижтимоий фойдали лойиҳаларни амалга оширишда ўзаро бир-бирини қўллаб-қувватлаш тенденцияси ўрнига нодавлат нотижорат ташкилоти томонидан давлат ва жамиятни бошқариш тизими ўрнатилган эди.

Собиқ Иттифоқ даврида ташкил этилган барча нодавлат нотижорат ташкилотлар коммунистик партия "буюртма"сига кўра ташкил этилган. Бу эса ўз навбатида Конституцияда белгилаб берилган уюшмаларга бирлашиш ҳуқуқини бошқа бир нодавлат нотижорат ташкилоти томонидан чекланиши деб баҳолашга асос бўлади.

Ўзбекистон ССР Конституцияси моҳиятан Собиқ Иттифоқ Конституциясидан кўчириб олинган эди. Масалан, Ўзбекистон ССРнинг 1978 йилги Конституциясининг 49-моддасида белгиланган "Коммунистик қурилиш мақсадларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси фуқаролари сиёсий фаолият ва ўз-ўзини ривожлантиришга кўмаклашувчи жамоат ташкилотларида бирлашиб, уларнинг хилма-хил манфаатларини қондириш ҳуқуқига эгадирлар. Жамоат ташкилотлари ўз устав вазифаларини муваффақиятли амалга оширишлари учун шарт-шароитлар кафолатланади [11], деб белгиланганлиги фуқароларнинг нодавлат нотижорат ташкилотларни ташкил этиш ва уларга уюшиш ҳуқуқи коммунистик мафкура асосида чекланганлигини кўрсатиб турибди. Мазкур норма амалда фуқароларнинг жамоат бирлашмаларига уюшиш ҳуқуқи буткул партия сиёсий иродасига бўйсундирилганлигининг яққол намунасидир.

Мустақиллик даврида нодавлат нотижорат ташкилотларнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари мустақил Ўзбекистоннинг Конституцияси ва у асосда қабул қилинган қўллаб қонун ва қонуности ҳужжатлари асосида ривожланиб борди.

Шу соҳада тадқиқот қилган тадқиқотчи олим Ш. Назаров "учинчи сектор"га оид ислоҳотларни, амалга оширилган ишларни мустақиллик давридаги тарихий ривожланишдан келиб чиқиб, шартли равишда уч босқичга ажратади [12. Б. 21]:

Дастлабки босқич (1991-2000 йиллар). Мазкур босқич мустақил Ўзбекистон сиёсий тизими пойдеворини барпо этиш соҳасида пухта ва жиддий иш олиб борилган давр бўлди. Маълумки, истиқлолгача юртимизда ҳақиқий маънодаги сиёсий партия ҳамда кўппартиявийлик бўлмай, якка мафкура, ягона партия ҳукмронлиги ўрнатилган эди. Фақат мустақилликка эришилгандан кейингина мамлакатимизда ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланиши, ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмаслиги қатъиян конституциявий асосда

белгиланиб, ҳақиқий маънодаги сиёсий партиялар фаолият кўрсатиши учун зарур ҳуқуқий база яратилди.

Иккинчи босқич (2001-2010 йиллар). Бу босқичдаги устувор йўналишларнинг барчасини ўзига қамраб олган энг муҳим вазифа мамлакатимиз сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилиши жараёнларини янада эркинлаштиришдан иборат бўлди. Бу босқичда мустақил ривожланиш йилларида тўпланган тажрибани таҳлил этиш ва умумлаштириш, ривожланган мамлакатларнинг давлат қурилиши ва бошқаруви бўйича босиб ўтган йўлини чуқур тадқиқ этиш асосида ижобий тажрибани ўтган йиллар мобайнида тўпланган миллий тажрибамиз билан уйғунлаштириш асосида жамиятимизни демократлаштириш ва янгилашнинг концепциясини, шунингдек, мамлакатимизни 2005 йил ва келгуси даврда модернизация ва ислоҳ этиш бўйича асосий вазифалар белгилаб олинди.

Учинчи босқич (2010 йил - ҳозирга қадар). Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрь куни бўлиб ўтган қўшма йиғилишидаги "Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси" номли маърузасида жамоат бирлашмалари фаолиятининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш юзасидан қатор таклифларни илгари сурдилар. Хусусан, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари томонидан қонун ҳужжатларининг ижро этилиши устидан жамият, фуқаролик институтлари назоратини амалга оширишнинг тизимли ва самарали ҳуқуқий механизмини яратишга қаратилган "Ўзбекистон Республикасида жамоатчилик назорати тўғрисида"ги Қонунни қабул қилиш; атроф-муҳитни ҳимоя қилишни таъминлаш тизимида нодавлат ноижорат ташкилотларнинг роли ва ўрнини белгилашга қаратилган "Экологик назорат тўғрисида"ги Қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш; фуқаролик жамияти институтларининг янада ривожланишига эришиш, амалга оширилаётган ислоҳотларимизнинг очиқ - ошкоралиги ва самарадорлигини таъминлашда, уларнинг родини кучайтиришда "Ижтимоий шериклик тўғрисида"ги Қонуннинг қабул қилиш каби таклифлар шулар жумласидандир .

Ш.Якубов давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлигининг ҳуқуқий асослари доирасида мустақилликнинг дастлабки йилларида Конституция қонунларда турли жамоат бирлашмалари фаолиятига оид асосий принципларнинг мустақамлаб қўйилгани ҳамда 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси асосида бошланган ислоҳотларни "учинчи сектор" фаоллигини ошириш давлат сиёсатининг муҳим йўналишлардан бири сифатида белгиланганлигини эътироф этади [13. Б. 46].

А.Жалилов ва бошқаларнинг Фуқаролик жамияти асослари ўқув қўлланмасида [14. Б. 160] Асосий Қонунимиз билан ННТлар фаолиятига доир асосий тамойилларнинг мустақамлаб қўйилгани ва унинг асосида қабул қилинган бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асослари ривожлантирилганига эътибор қаратади. Муаллиф Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 23 июнда қабул қилинган "Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтларини ривожлантиришга кўмаклашиш борасидаги чоратadbирлар тўғрисида"ги қарори ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асосларини ривожлантириш борасида янги давр бошлаб берганини эътироф этади. Ислоҳотларнинг мазкур босқичида олий қонунчилик органи ҳузурида Нодавлат ноижорат ташкилотларини ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини қўллаб-қувватлаш жамоат фонди ҳамда ушбу фонд маблағларини бошқариш бўйича Парламент комиссияси ташкил этилганлиги алоҳида кўрсатиб ўтилади. Ўзбекистон

Республикасининг Биринчи Президенти Ислон Каримов томонидан илгари сурилган Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси ушбу муҳим соҳада ислохотларнинг муҳим босқичи бошланганлиги "Ижтимоий шериклик тўғрисида" ҳамда "Жамоатчилик назорати тўғрисида"ги кўплаб муҳим қонунлар қабул қилинганлиги билан асослаб берган.

М.Моховикова ўзининг диссертациясида Ўзбекистонда давлат ва нодавлат ноижорат ташкилотлар ўзаро ҳамкорлигини тадқиқ қила туриб Ўзбекистонда ННТлар ривожланишининг илк босқичларини Ҳукумат ижтимоий фаолликни ННТ форматидаги ижтимоий йўналтирилган фаолиятга айлантирилганлиги билан асослантиради. Шунингдек, у Ўзбекистонда ижтимоий шериклик, жамоат фонди каби механизмлар ва замонавий иш шаклларида фойдаланишга қарамай советча тажрибаси асосида давлат томонидан йирик жамоат ташкилотларини тузиш каби ўзига хос ривожланиш йўлини келтириб ўтади [15; Б. 26].

Бизнингча, Ўзбекистонда ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асосларини ривожланиши турли йилларда қабул қилинган концептуал аҳамиятга эга бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан чамбарчас боғлиқ.

Шартли равишда ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асосларини ривожланишини 3 та муҳим босқичдан иборат деб олиш мумкин:

Биринчи босқич. Мустақил Ўзбекистон Республикасининг ташкил топиши ва мамлакат Бош қомусининг қабул қилиниши билан "Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида"ги (1991), "Фуқаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида"ги (1994), Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси (1995-1996), "Сиёсий партиялар тўғрисида"ги (1996), "Нодавлат ноижорат ташкилотлари тўғрисида"ги (1999) қонунлари қабул қилиниб ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асосининг пойдевори ўрнатилди.

Ўзбекистон ССЖ Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг 1991 йил 18 февралдаги "Ўзбекистон ССЖ Адлия вазирлиги масалалари" қарорига [5;] асосан жамоат бирлашмалари билан алоқаларни таъминлаш, уларнинг уставларини рўйхатдан ўтказиш ва ана шу уставларга риоя қилиниши устидан назорат олиб бориш ишларини ташкил этиш мақсадида Ўзбекистон ССЖ Адлия вазирлигига мазкур вазирликнинг марказий аппаратида жамоат бирлашмалари бўйича Бошқарма, Қорақалпоғистон МССЖ Адлия вазирлиги, вилоят ижроия қўмиталари ва Тошкент шаҳар ижроия қўмитаси адлия бошқармаларида тегишли бўлимлар тузилиб, ЎзССЖ Адлия вазирлиги бошқарув системаси аппарати ходимларининг сонини 60 кишига, шу жумладан, Вазирлик марказий аппаратининг сонини 20 кишига кўпайтиришга рухсат этилиши белгиланди.

Демак, мазкур босқични асосий жиҳатларини таҳлил қилиб, биринчидан, ННТлар ҳуқуқий асоси конституциявий норма билан мустаҳкамланганлиги, иккинчидан, кўппартиявийлик тизимининг ҳуқуқий асоси яратилганлиги, учинчидан, давлат ва ННТлар ўртасидаги муносабат, хусусан ННТларни давлат рўйхатидан ўтказиш ва уларни назорат қилиш механизми ўрнатилганлигини кўришимиз мумкин.

Мазкур институционал ва ҳуқуқий асослар Ўзбекистонда ННТлар давлат ва жамият ҳаётида муҳим ўрин эгаллаши учун етарли эмас эди. Шу боис, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2000 йил 2 июндаги "Жамиятнинг сиёсий, иқтисодий ва маънавий соҳаларида ислохотларни эркинлаштириш ва чуқурлаштириш, мамлакат хавфсизлигини таъминлаш бўйича дастурларни амалга ошириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида"ги Фармони ҳамда 2005 йил 10 мартдаги "Жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни ислоҳ қилиш

ҳамда модернизациялаш мақсад ва вазифаларини амалга ошириш дастури тўғрисида"ги Қарори ННТлар ташкилий ҳуқуқий асосини ривожланиши борасида янги даврни бошлаб берди. Мазкур босқичда "Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисида"ги (2004), "Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятининг кафолатлари тўғрисида"ги (2007), "Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида"ги қонунлар қабул қилинди.

Иккинчи босқич. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримовнинг Парламентнинг 2010 йил 12 ноябрдаги қўшма йиғилишида илгари сурган "Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси" ҳуқуқий асос сифатида "Ўзбекистон Республикасида жамоатчилик назорати тўғрисида"ги, "Экологик назорат тўғрисида"ги, "Ижтимоий шериклик тўғрисида"ги қонунларнинг қабул қилинишига олиб келди.

Мазкур босқичда қуйидаги Ўзбекистонда ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асослари ривожланиши бўйича қуйидаги муҳим

Биринчидан, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари томонидан қонун ҳужжатларининг ижро этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг тизимли ва самарали ҳуқуқий механизми белгиланди. Бу борада жамоатчилик назорати институтига 2014 йилда Конституциямизга киритилган ўзгартиш ва қўшимчалар асосида конституциявий мақом берилди. Мазкур ислохотлар билан давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари томонидан қонун ҳужжатларининг ижро этилиши ва атроф-муҳитни ҳимоя қилишни таъминлаш устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишда ННТларининг роли ва ўрнини оширди.

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 12 декабрдаги "Фуқаролик жамияти институтларини ривожлантиришга кўмаклашиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарорида ННТ фаолияти ва молиявий ҳолатининг ўзига хос жиҳатларидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 53-моддасида белгиланган юридик шахслар олти ой мобайнида банк ҳисобварақлари бўйича пул операцияларини ўтказиш билан боғлиқ молия-хўжалик фаолиятини амалга оширмаган тақдирда уларни тугатиш учун асос бўлишини назарда тутувчи қоида ННТларга жорий этилмаслиги мустақкамлаб қўйилди. Давлат рўйхатидан ўтказиш учун ундириладиган давлат божи миқдори 5 бараварга, уларнинг рамзларини давлат рўйхатидан ўтказиш учун ундириладиган йиғимлар миқдори 2,5 бараварга камайди, Ўзбекистон Республикасида ННТнинг алоҳида бўлинмаларини давлат рўйхатидан ўтказишда давлат божи олинмаслиги, давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисидаги мурожаатлари икки ой муддат ўрнига бир ой муддатда кўриб чиқилиши белгиланди.

Учинчидан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузурида нодавлат нотижорат ташкилотларини ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини қўллаб-қувватлаш Жамоат фонди, шунингдек, фонд маблағларини бошқариш бўйича Парламент комиссияси тузилиши давлат томонидан ННТларни қўллаб-қувватлашнинг институционал асосини белгиланишига олиб келди. Мазкур тузилмалар ННТларни молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга давлат бюджетидан ажратилган молиявий маблағларни янада очиқ, ошқора, аниқ йўналтирилган ва энг муҳими, демократик асосда тақсимлашни таъминлашга қаратилган.

Тўртинчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 23 августдаги "Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарорига асосан ННТ фаолият кўрсатишининг

қонунийлигини таъминлаш Адлия вазирлигига юклатилиши ННТ ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, уларнинг ижтимоий-иқтисодий, гуманитар ривожланиш дастурларини амалга ошириш, маҳаллий, халқаро ва хорижий нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятида қонун ҳужжатлари талабларига риоя этилиши устидан тизимли мониторинг олиб боришнинг ҳуқуқий механизмини белгилади. Мазкур ҳужжатларга асосан адлия органлари ННТ тадбирларига эркин кириш имкон бериши ҳамда солиқ ва статистика органларига ўз фаолияти тўғрисида ҳисоботлар тақдим этиши белгиланди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 10 мартдаги қарори билан тасдиқланган низомга асосан ННТ адлия органига ҳар йили 1 февралгача - ўтган йилдаги фаолияти тўғрисидаги ҳисоботни тақдим этиши ва фаолиятни молиялаштириш манбалари ва маблағларнинг сарфланиши тўғрисидаги декларацияни, мавжуд аъзолар сони тўғрисидаги маълумотларни тақдим этишлари шартлиги белгиланган.

2015 йил 8 июнда "Нодавлат нотижорат ташкилотлари тадбирларини келишиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги, "Нодавлат нотижорат ташкилотлари томонидан адлия органларига тақдим этиладиган ҳисобот шакллари тасдиқлаш тўғрисида"ги, "Аккредитация карточкасининг шаклини тасдиқлаш тўғрисида"ги ҳужжатлар асосида ННТнинг адлия органлари билан муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш механизми белгиланди. Масалан, ҳисобот шаклларида ННТларнинг рўйхатдан ўтиши билан боғлиқ маълумотлар, банк реквизитлари, раҳбарлари ва раҳбар органлари, ходимларга оид маълумотлар, почта манзили, аъзолари, ҳамкорлари, уларнинг таъсисчилигида очилган тадбиркорлик субъектлари, оммавий ахборот воситалари, лицензияланадиган фаолият турлари, устав доирасида амалга оширилган ишлари, шу билан бирга фаолиятини молиявий таъминлаш маблағлари ҳамда ташкилотни текшириш (мониторинг қилиш) ҳақидаги маълумотларни кўрсатиш

Учинчи босқич. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон Фармони билан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси фуқаролик жамияти институтлари, шу жумладан ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асосларини ривожланишининг янги босқичини бошлаб берди. Мазкур босқичда ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга қаратилган ишларни қуйидаги 3 та муҳим қисмга ажратиб кўрсатиш мумкин:

Биринчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 4 майдаги давлат билан фуқаролик жамияти институтлари ўртасида амалий ва самарали мулоқот механизмлари йўлга қўйиш мақсадида қабул қилинган "Мамлакатни демократик янгилаш жараёнида фуқаролик жамияти институтларининг ролини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги фармони қабул қилинди. Ушбу ҳужжат асосида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Фуқаролик жамиятини ривожлантириш бўйича маслаҳат кенгаши ташкил этилди. Бундан ташқари, ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибасига кўра 2018 йил 1 июндан бошлаб рўйхатдан ўтказувчи орган билан ННТнинг тадбирларини келишиш тартиби режалаштириладиган тадбирлар ҳақида хабардор қилиш тартиби билан алмаштирилди. Шунингдек, худди шу санадан бошлаб, ННТга чет давлатлар, халқаро ва хорижий ташкилотлар, чет давлатларнинг фуқароларидан келиб тушган пул маблағларидан ва мол-мулкдан, уларни олиш рўйхатдан ўтказувчи орган билан келишилгандан сўнг, бирон-бир тўсиқларсиз фойдаланиш имконияти берилди. Жамоат фондлари ҳар йилги маъмурий харажатлар барча харажатлари суммасининг максимал чегараси 20 фоиздан 30 фоиз этиб деб белгиланди. Бу

борада "учинчи сектор" ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига дахлдор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари Ўзбекистон нодавлат нотижорат ташкилотлари миллий ассоциацияси билан келишиш мажбурий тартибда амалга оширилиши белгиланди. [16]

Иккинчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4473-сон Қарори билан тасдиқланган амалий чора-тадбирлар режасининг 8-бандида илғор хорижий тажрибани ўрганиш ва шаклланган миллий ҳуқуқни қўллаш амалиёти асосида Ўзбекистон Республикаси Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги кодекси лойиҳасини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш белгиланди. Мазкур кодексни қабул қилишдан асосий мақсад ННТлар соҳасидаги қонун ва қонун ости ҳужжатлари нормаларини ягона кодексга бирлаштириш, ННТларга давлат хизматларини очиқ, ошқора кўрсатишни таъминлаш мақсадида барча маъмурий-тартиб-таомилларни электрон шаклда амалга ошириш, умуман давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари билан муносабатларини демократлаштириш ҳисобланади. [17;]

ННТларга адлия органлари билан боғлиқ барча хизмат ва алоқаларни электрон шаклда амалга ошириш имконини берувчи E-ngo.uz сайти синов режимида ишга туширилди.

Учинчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 16 апрелдаги "Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Жамоатчилик палатасини ташкил этиш тўғрисида"ги Фармонида асосан Жамоатчилик палатаси қуйидаги бир қатор вазифаларни амалга ошириш мақсадида тузилди:

фуқароларнинг давлат ва жамият ишларидаги иштирокини фаоллаштиришга ҳамда давлат-хусусий шерикликнинг замонавий механизмларини жорий этишга кўмаклашиш;

аҳоли фикрини тизимли ўрганиш орқали ечимини кутаётган долзарб масалалар муҳокама қилиш ва уларнинг ечими бўйича тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш бўйича таклифларни киритиб бориш;

фуқаролик жамияти институтларининг жамият ва давлат ривожига қўшаётган ҳиссасини баҳоловчи кўрсаткичларни ишлаб чиқиш ва соҳадаги ҳолат ва ривожланиш истиқболлари тўғрисида йиллик маърузалар тайёрлаш;

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда фуқаролик жамияти институтларининг амалий ва самарали ҳамкорлигини йўлга қўйишга кўмаклашиш ҳамда мазкур масала бўйича жамоатчилик эшитувларини ташкил этиш;

давлат органлари ҳузуридаги жамоатчилик кенгашлари фаолиятини кучайтириш, уларга услубий ва бошқа амалий ёрдам кўрсатиш;

муҳим норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳаларини жамоатчилик экспертизасидан ўтказиш, жамоатчилик билан маслаҳатлашув ва эшитувларини ташкил этиш орқали норма ижодкорлиги сифатини тубдан яхшилашга кўмаклашиш ва бошқалар.

ННТлар ташкилий-ҳуқуқий асосларини ривожланишини қуйидаги рақамлар яққол кўрсатиб турибди. Жумладан, ННТларнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларининг ривожланишини ўрганган биринчи босқичнинг боши яъни 1991 йилда ННТлар сони 100 та бўлган бўлса 2000 йилда қарийб 2000 тани ташкил этган. Иккинчи босқичда, яъни 2015 йилда 8 219 тани ташкил этган ҳолда учинчи босқич, яъни 2019 йил 1 июль ҳолатига 10194 та ННТ рўйхатидан ўтказилган. ННТлар ҳуқуқий асосларига назар ташлайдиган бўлсак, 2020 йилга қадар соҳага оид 200 дан ортиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинди.

Ўзбекистонда нодавлат нотижорат ташкилотларининг тарихи ва ташкилий-ҳуқуқий асосларини ривожланиши ҳамда асосий тенденцияларни тадқиқ этиб

қуйидаги таклифларни илгари суриш мумкин:

1. Фуқаролик жамияти институтларини ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал қилиш ҳамда жамият ривожланишига қўшган ҳиссасини инобатга олган ҳолда уларнинг фаолиятини баҳолаш мезонлари ва методологияларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ. Унда фуқаролик жамияти институтларининг самарадорлик ва натижадорликнинг асосий кўрсаткичлари мезонлари сифатида ижтимоий фойдали лойиҳалар сони, соҳага оид қонунчиликни такомиллаштириш бўйича берилган таклифлар ва улар асосида иш жараёни ва қонун ҳужжатларига киритилган тегишли ўзгартиришлар, жамоатчилик назорати соҳасида фаоллик даражаси кабиларни келтириш мумкин.

Хориж тажрибасидан маълумки, ҳомийлик ва хайрия фаолияти билан шуғулланувчи нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолияти ҳақидаги маълумотлар бир қатор бир биридан мустақил манбаларда эълон қилинади. Турли рейтинг агентликлари фондлар фаолиятини таҳлил қилиб уларнинг рейтингларини эълон қилиб боради. Мазкур ҳолат ҳомийлик ва хайрия фаолиятини амалга оширувчилар учун ҳам ўзига хос ҳисобот вазифасини ўтайди.

2. Нодавлат нотижорат ташкилотларининг фаолиятини жамоатчилик томонидан назоратига солиш учун нодавлат нотижорат ташкилотларининг Этика кодексини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш лозим.

3. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда "Нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятини назорат қилиш" деб номланган бўлиб, бўлимнинг мазкур номланиши халқаро тажрибага ҳамда давлат ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг ўзаро муносабатларни тартибга солишга қаратилган демократик принципларга мос келмайди. Шу сабабли, хорижий мамлакатлар қонунчилиги тажрибасидан келиб чиқиб, мазкур нормаларни "Давлат ва нодавлат нотижорат ташкилотлари муносабатлари" деб номлаш мақсадга мувофиқ.

4. Бугунги кунда, коронавирус пандемияси даврида ННТларни давлат рўйхатидан ўтказишни хабардор қилиш тартибида амалга оширишни жорий этишни эксперимент сифатида қасаба уюшмаларидан бошлаш мумкин.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси сессияларида иштирок этувчи нодавлат нотижорат ташкилотларининг доимий вакили институтини жорий этиш мумкин. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Жамоатчилик палатаси кўрилаётган масала хусусиятидан келиб чиқиб, муайян фуқаролик жамияти институтларини сессияларда иштирокини таъминлаш мақсадга мувофиқ.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Абу Наср Фарабий. Фозил одамлар шаҳри. - Тошкент: А.Қодирий ном. Халқ мероси нашриёти. 1993. - Б.18-19. (Abu Nasr Farabi. Treatise on the views of the residents of the virtuous city. Tashkent: Publishing house "National heritage" named after Kadyri. 1993. - P. 18-19.)

2. Джери Дж., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь. Том 1. - Москва, 1999. - С.508. (Jerry J., Jerry J. Large explanatory sociological dictionary. Volume 1. - M., 1999. - P. 508.)

3. Cernea M. M. (1988). Non-governmental organizations and local development, world bank discussion papers. Washington, DC: World Bank.

4. Morris-Suzuki T. (2000). For and against NGOs. New Left Review, March/April, 63-84.

5. Холманова Д.Р. Ўзбекистон Республикасида нодавлат нотижорат ташкилотларнинг жамоат бирлашмалари тизимидаги ўрни. Юрид. фан. ном.... дис.

ТДЮУ, Тошкент, 2012. <http://diss.natlib.uz/ru-RU/ResearchWork/OnlineView/37583> (Xolmanova D.R. The role of non-governmental non-profit organizations in the system of public associations in the Republic of Uzbekistan. Dissert. cand. of jur. sciences. TSUL, Tashkent, 2012.).

6. Садыков Н., Котова Л. Неправительственные организации - основа гражданского общества создаваемого в Узбекистане - Ташкент. 2000 (Sadykov N., Kotova L. Non-governmental organizations - the basis of civil society created in Uzbekistan. - Т., 2000.).

7. Якубов Қ.К. XIX асрнинг иккинчи ярми - XX аср бошида Хива хонлигида вақф институти (тарихий-манбашунослик таҳлили). Тарих фан. б. фал. док. ном.... дис. Тарих институти, Тошкент, 2018. <http://library.ziyouet.uz/ru/book/download/94686> (Yakubov Q.K. The second half of the XIX century - the institute of waqf in the Khiva khanate in the early XX century (historical-source analysis) doct. disser. in phil. of hist. The Institute of History. - Т., 2018.).

8. Туркестан в начале XX века: к истории истоков национальной независимости // Коллектив авт.: Р.М. Абдуллаев, С.С. Агзамходжаев, И.А.Алимов ва бошқ. - Т.: "Шарқ" 2000. - 672 с. (Turkestan at the beginning of the 20th century: to the history of the origins of national independence // Collective auth. : R.M. Abdullaev, S.S. Agzamkhodjaev, I.A. Alimov. - Т., 2000. - 672 p.).

9. Давлет-Юсупов М.Х. Союз "Кошчи" и его роль в укреплении советской власти в Туркестане (1919-1924 гг.). - Т., 1953. - С.28. (Davlet-Yusupov M.Kh. The Koshchi Union and its role in strengthening Soviet power in Turkestan (1919-1924). - Т., 1953. - P. 28.).

10. Ўзбекистон тарихи. - Т., "ЎЗАЖБНТ" Маркази, 2003. - 456 б. (History of Uzbekistan. Т., "UZAJBNT" Center. - Т., 2003. - 456 p.).

11. <http://nodussr.ru/konstituciya-uzbekskoj-ssr>.

12. Ш.Назаров. Конституция ва жамоат бирлашмалари. / Масъул муҳаррир юридик фанлар доктори, профессор А.Х.Саидов. - Тошкент: ТДЮИ, 2012. - 30 б. (Sh.Nazarov. Constitution and public associations. / Editor-in-Chief Doctor of Law, Professor A.Kh. Saidov. - Т., 2012. - 30 p.).

13. Якубов Ш. Давлат ва фуқаролик жамияти институтлари ҳамкорлигининг ҳуқуқий механизмлари / Монография. - Т., 2018 - 206 б. (Yakubov Sh. Legal mechanisms of cooperation between state and civil society institutions / Monograph. - Т., 2018. - 206 p.).

14. Фуқаролик жамияти асослари: ўқув қўлланма/ А. Жалилов, Ў. Мухамадиев, Қ. Жўраев. - Тошкент, 2015. - 264 б. (Fundamentals of Civil Society: Textbook / A. Jalilov, U. Muhamadiev, Q. Juraev. - Т., 2015. - 264 p.).

15. Моховикова М.Н. Взаимодействие государства и негосударственных некоммерческих организаций в Узбекистане. Автореф. дис. ... канд. полит. наук. - Москва, 2016. - С. 26-27. (Mokhovichova M.N. The interaction of the state and non-governmental non-profit organizations in Uzbekistan. - М., 2016. - P. 26-27.).

16. Маҳмудов З. Фуқаролик жамиятининг муҳим бўғини. Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги расмий веб сайти / <http://uza.uz/oz/society/fu-arolik-zhamiyatining-mu-im-b-ini-26-06-2015> (Mahmudov Z. An important link in civil society.).

17. Эшбоев Р. Нодавлат ноижорат ташкилотларига берилган имтиёзлар. Адолат газетаси расмий веб-сайти https://adolatgzt.uz/news_latest/glavnaya-novosty/4755 (Eshboev R. Privileges provided to non-governmental non-profit organizations.).